

یکی از شاهکارهای قانونی اسلام که بر اساس تعاون و حسن نیت و دوستی بنیان گزاری شده و مخصوصاً دردنیای امروزشایان توجه فراوان و در خوردقت میباشد موضوع وقف و صدقات جاریه است .

هدف اصلی از وقف تاسیس و تثبیت محل سکونت و منبع ارتزاق و بالاخره تامین قسمتی از نیازمندان یهای عمومی یادستهای از قبیل اعقاب و فرزندان واقف، یادانشمندان، یابیماران و مسافران، و سایر طبقاتی که بنحوی از انحاء بساید حمایت شوند، میباشد.

ابتکار و آغاز وقف حتی تنوع و تکامل آن در دورانی انجام شد که تمدن مراحل اولیه خود را می پیمود و عواطف نوع پروری و بشر دوستی بمفهوم واقعی تازه بر اثر تعالیم اسلام در حال بیدار شدن بود. و وقف و صدقات جاریه تنها بهترین مایه کمک بدیگران محسوب میشد.

جالب این است که در عصر کنونی مسئله وقف ارزش خود را از دست نداده، و میتوان از این رهگذر طبق مقتضیات روز در پیشرفت تعلیم و تربیت مسلمانان و تامین نیازمندیهای مادی و معنوی و رفع بسیاری از گرفتاریها و سختیها استفاده کرده هر چند که شرایط محیط و زمان که همه میدانیم موجب سلب رغبت و اطمینان بوقف و بمصرف رسیدن آن، گردیده است .

تذکر این مطلب بجاست که امروز در بین سایر ملل و مذاهب آثار و مراسمی شبیه اوقاف اسلامی

نقش وقف در اسلام،
بوسیله پیامبر و اهل بیت او،
نوع صلیب احمر مسیحی،
«موقوفه خواران» و
«سر نوشت موقوفات»،
آماری از موقوفات در ایران
و تصرف در امور موقوفه
بطور فشرده و گوناگون
مورد بحث قرار گرفته است .

نقش وقف

در

اسلام

دست بردار نیستند .

اکنون باید دانست که فقه اسلام در چهارده قرن پیش برای وقف اهمیت خاصی قائل گردیده و یک بخش مهم و تقریباً مفصل از کتب فقه و حدیث و قوانین اسلامی ویژه احکام و مقررات وقف و صدقات جاریه و کارهای عام المنفعه میباشد .

مسئله وقف خاصه از نظر شیعه چه از لحاظ حقوقی و احترام و ارزشی که اسلام برای مالکیت و رعایت نظر مالک قائل شده است، و چه از لحاظ اساس تعاون اجتماعی که بنیانگذار اسلام با قانون وقف و امثال آن پایه گزاری نموده بسیار ارزنده و شکفت آوراست .

اسلام با طرح مسئله وقف و تشویق به صدقات جاریه ، از یکطرف اختیارات و نظرات مالک را نسبت بملک خود - حتی سالها و قرنهای پس از مرگش - محترم و نافذ شمرده و از طرفی، بزرگترین قدم اساسی را در راه گسترش علم و دانش و پرورش دانشمندان بر داشته است و بنای عمران و آبادی شهرها و دهات و رفاه عموم را حتی در بیابانها و جاهای دور از آبادی پایه ریزی نموده است .

بی شک باید اعتراف کنیم که بنیان گزار اسلام، با ابتکار وقف سهمی بزرگ و قابل توجه از تمدن بشری را پی ریزی نموده و در نتیجه عالی ترین مراکز عام المنفعه و مؤسسات علمی و بهداشتی و غیره را با املاک و رقبیات پر در آمدی بمنظور حفاظت این بناها و تامین مخارج لازمی مربوط بدانها بوسیله نیکوکاران برای طبقه ضعیف و افراد کم بضاعت بوجود آورد و هم اکنون بسیاری از آنها باقی و بناهای بانیان و واقفان شهرت دارد .

وجود دارد لیکن معلوم نیست جز و مواد (دستورات مذهبی آنان باشد) بلکه بنظر می رسد بر اثر زندگی در محیط مسلمانان و برخورد با آنان، این عمل را فرا گرفته و مورد استفاده قرار داده اند.

ناگفته نماند که در حال حاضر مهم ترین کار عام - المنفعه و خیریه بین المللی کشورهای مسیحی جهان، سازمان صلیب سرخ است که در سال (۱۸۶۴) میلادی (حدود ۱۰۷ سال پیش) وسیله یک نفر کشیش مسیحی بنام «هانری دونان» بمنظور کمک به آسیب دیدگان جنگ یا زلزله در ژنو تاسیس گردید و بعداً به تصویب بسیاری از کشورهای اروپائی و آسیائی رسید و در ایران بنام «شیر و خورشید سرخ» و در کشورهای عربی بنام «هلال احمر» نام گذاری شد.

ولی نباید فراموش کرد که تمام تشکیلات عریض و طویل صلیب سرخ کشورهای مسیحی در آمدهائی که از اعانه های اجباری و اختیاری دارد اگر چه هم خرج شود ، هرگز جوابگوی آسیب دیدگان جنگهای خانمانسوزی که هم اکنون بدست همین ملل مسیحی و استعمارگران در کشورهای ضعیف برپا شده، نیست و نخواهد بود. تاجه رسیده خسارات کلی جانی و مالی ناشی از جنگهای جهانی .

راستی چه جهنم های سوزان و جنایتهایی که صدها درجه ویران کننده تر و خانمان بر اندازتر از زلزله است و این پیروان همان انجیلی هستند که میگوید: «هر کس نیک طرف صورت سلی زد آن طرف صورت رانیز در اختیار سلی او گذارد» که در دنیا راه انداختند و حتی در حال حاضر ملیونها مردم ضعیف و بدبخت در آتش آن میسوزند و باز

زیارتگاه، قنات، آب انبار، حمام، حسینیه، آسیاب، نخلستان، دهات، مزارع وسیع در سراسر بلاد و کشورهای اسلامی بالاخص در ایران بدست طبقات مختلف احداث گردید و بدون شك اینها همه بمنظور كمك به نیازمندیهای دانشجویان و استادان علوم دینی و دانشمندان و مؤلفان دیگر، هزینه روشنائی و نظافت معابد، حقوق مؤذن و مستحفظ بناهای موقوفه، تهیه کتب علمی و تأسیس کتابخانه، مراسم تعظیم و بزرگداشت شاعران دینی، اطعام فقرا و خرج سفر زائرین اعتبار مقدسه و رفع نیازمندیهای نیازمندان و دهها امثال این امور که در «اعلای کلمه‌ی اسلام» و هزینه زندگی و بهداشتی و فرهنگی طبقات مختلف خلاصه میشود، وقف گردید و در متن وقفنامه مشخص گردیده است.

اما متأسفانه در حال حاضر از آنهمه موقوفات جز اندکی به عنوان وقف شناخته نمیشود و اینها هم که هست حالش معلوم است.

ناگفته نپداست که با مرور زمان و مخصوصاً در آغاز تأسیس داده ثبت املاک و اوقاف، زمین و فرصتی برای تصاحب و تملك رقبات موقوفه و نقل و انتقالات نامشروع فراهم گردید و بالاخره بسیاری از اعیان موقوفه وسیله‌ی متولیان خائن و افراد زورگو و بی بند و بار از عنوان وقفیت (بحسب ظاهر) ساقط و بنام شخص یا اشخاص، ثبت داده و حتی خرید و فروش گردید.

اکنون اگر بحق داورى کنیم و بخواهیم یکی

نکته قابل تذکر آنکه: پیامبر اسلام و خاندان رسالت اضافه بر آنچه دروقف سخن گفته و مردم را بر اینکار خیر ترغیب و تشویق نموده و از طرف خداوند نوید پاداش برای هر کار نیکی مخصوصاً بعنوان «باقیات الصالحات» به آنان میدادند (۱) لمبق احادیث معتبر و مدارك تاریخی خود نخستین کسی بودند که اقدام بسوقف املاک نموده و آثار خیرى بعنوان وقف برای اعقاب و طبقات بعد از خود گزارده و وقفنامه‌ها برای آن تنظیم نمودند که مشروح آنرا در مصادر زیر میخوانید (۲)

سرنوشت موقوفات و نقش موقوفه خواران .

بطوریکه ملاحظه میشود بدنبال همین دستور پیامبر (ص) و بر اثر ترغیب و تشویق سایر پیشوایان دینی، طبق گواهی مورخان و جهانگردان همانند «ابن بطوطه» و «هانری رنه فرانسوی» و «مادام دیولافوآ» (که هر يك حکایت از ارقام روز افزون موقوفات و رغبت مردم با آثار وقف برای مصارف مختلف دینی و غیر دینی میکند) و مدارك موجود در سازمانهای مختلف و نزد بعضی متصدیان موقوفات، و خط مهر و برخی از واقفان یا مراجع بزرگ روحانی در اول یا آخر پاره‌ای از کتب دینی و علمی، هزاران بنای خیر و عام المنفعه از قبیل: مسجد، مدرسه، کتابخانه، بیمارستان، تیمارستان، بازار، کاروانسرا، تیمچه، پل، جاده،

- (۱) امام صادق فرمود: شش چیز است که شخص مؤمن پس از مرگش از آن بهره‌مند خواهد شد:
- ۱- فرزندان صالحی که برای او طلب آمرزش کند ۲- قرآنی که خوانده شود ۳- چاه آبی که احداث نماید
 - ۴- درختی که بنشاند ۵- آبی که جاری سازد ۶- کار نیکی که پس از وی مردم از آن بهره‌مند شوند.
- (۲) رجوع شود بکتاب «وسایل الشیعه ج ۱۳ باب وقف و صدقات که در این باره بیش از نود حدیث نقل شده و نیز بکتاب بحار الانوار و چاپ امین الضرب ج ۶ باب ۷۴ ص ۷۴۲ و ج ۹ باب ۱۰۱ ص ۱۱۷ و باب ۱۱۹ ص ۶۱۵ و ج ۱۰ باب ۱۰ ص ۶۷، و سایر منابع حدیث

از مؤثرترین عوامل اختلال و نابسامانی وضع بسیاری از مساجد و مدارس و امور دینی و اجتماعی را معرفی نمائیم و از روی بی غرضی مسئولیت ووزرو وبال سهم عمده‌ی این همه بی نظمی و به هم ریختگی آثار مذهبی را به گردن کسی بگذاریم باید قبل از همه متولیان، متصدیان، و معامله گران موقوفات را نام ببریم. راستی اگر آن همه موقوفات حیف و میل و دستخوش تجاوز موقوفه خواران نشده بود یا دست کم رقبات موجود در دست اشخاص طبق نظر واقفان بمصرف میرسید، کمتر کمبودی در نیازمندیهای مساجد و اداره مدارس دینی و بسیاری از کارهای خیر احساس میشد بلکه چه کارهای بزرگ و مؤثر و سودمندی از قبیل تهیه و نشر کتابهای مفید علمی و اخلاقی و تأمین وسایل تبلیغیات دینی طبق مقتضیات روز و اعزام مبلغ بخارج از کشور و دمه‌ها امثال این امور که ممکن بود انجام گیرد. اما موقوفه خوران با جرأت و جسارت تمام بزرگترین ضربه جبران ناپذیر را بر اثر تصاحب و سوء استفاده از موقوفات بر آثار خیر و عام المنفعه و دعوت و تبلیغ وارد کردند و گناه لایقفر آنرا بگردن نهادند.

از اینها گذشته بمسداق «مناع للخیر معتد اثم» (۱) منع خیر نمودن و روح خیر خواهی و اعتماد را در افراد خیر کشتند اکنون میپرسیم با این چنین سرنوشتی که موقوفات پیدا کرده، کیست که جرأت کند از مال و ملک خود چشم پپوشد و آنرا بعنوان وقف برای هدف مقدس در معرض بهره برداری عموم یادسته‌ای قرار دهد و آیامی- توان انتظار یک چنین کاری را از مؤمنین داشت! بدون شك موقوفه خوران با عمل شیطانی خود

تیشه بریشه یکی از پایه‌های اساسی تمدن و تعاون اسلامی زدند و بادست خود خط بطلان بر روی یکی از قوانین عالی‌ه‌ی اسلام کشیدند و مشمول آیه «من بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یندلونه (۲)» (که در ذیل اکثر اسناد وقفی بچشم میخورد) گردیدند راستی چقدر жалب است جمله بی که امیر- مؤمنان علی علیه السلام در وقتنامه املاک وقفی خود ایراد فرمود: لا تباع ولا توهب ولا تورث فمن باعها او وهبها فعليه لعنة الله والملئكة و الناس اجمعین ولا یقبل الله منه صرفا ولا عدلا» (۳)

در پایان این مقال تذکر این مطلب بجا است که در حال حاضر مهم‌ترین و زیباترین آثار باستانی (که چشم انداز شهرستانهای مهم ایران از قبیل اصفهان، شیراز، و سایر بلاد اسلامی است و روزانه تعداد بی شماری توریست و جهانگرد خارجی از هر طبقه‌ای بمنظور تماشای آن وارد ایران و جاهای دیگر) میشود اکثر موقوفات است که بصورت یک مرکز علمی و یاعبادتی و مشابه آنها، از پیشینیان بیا ارت رسیده و مایه آبروی کشور ماست چنانچه نمیتوان انکار کرد که بزرگترین نوابغ علمی و ادبی شرق و مفاخر بزرگ جهان اسلام همچون فارابی، بوعلی سینا، محمد زکریای رازی، صاحب بن عباد، خواجه طوسی، علامه حلی، شیخ بهائی، میرداماد، علامه مجلسی، میرفندرسکی، ملاصدرا و صدها امثال اینان از فقهاء و فلاسفه و اطباء و ادبا که دنیا با دیده احترام بدانها مینگرد، تحصیل کرده‌ها و فارغ التحصیل‌های همین مراکز علمی و عبادتی بوده‌اند و بارانهای و تشویق علمی آنان این همه آثار بوجود آمده و تنها افتخار ما در برابر اجانب همین گونه افراد و همین سلسله آثار است و بس!

(۱) آنها جلو گیر از هر کار خیر و متجاوز و گنهکارند قرآن سوره ق آیه ۲۴ و سوره قلم آیه ۱۲

(۲) سوره بقره آیه ۱۷۷

(۳) بحار الانوار ج ۹ (چاپ امین الضرب) ص ۶۱۵، وسایل الشیعه ج ۶ (جزء سوم) ص ۳۰۳